

Prof. dr DUŠAN VUČEKOVIĆ

SNAGA I SLABOST SAMOUPRAVNIH PRODUKCIONIH ODNOSA

1) JEDINSTVO IZVRŠNE I UPRAVLJAČKE FUNKCIJE U SAMOUPRAVNO SOCIJALISTIČKOM SISTEMU

U samoupravnom socijalističkom sistemu *izvršna* i *upravljačka funkcija* organizaciono su *izdiferencirane* kao i u svim drugim sistemima. Međutim, one nijesu bazirane na principu *podjele rada* između izvršne i upravljačke aktivnosti. Za razliku od drugih društvenih sistema, obje te funkcije ovdje imaju zajednički nosilac. Nosilac je *kolektiv udruženih radnika* koji svoje mjesto u društvu ostvaruje *izvršnom aktivnošću* u proizvodnoj ili prometnoj fazi društvene reprodukcije. Za razliku od drugih sistema, on *sâm* i *upravlja* tom izvršnom aktivnošću. I jedna i druga ova aktivnost — upravljanje, izvršenje — imaju istu društvenu težinu, s tim što se rezultat aktivnosti, a time i izraz društvenog priznanja za jednu i drugu aktivnost, ostvaruje po okončanju izvršne funkcije.

Jedinstvo izvršne i upravljačke funkcije, ostvareno na ovaj način preko kolektiva kao zajedničkog nosioca i jedne i druge funkcije, daje samoupravnom socijalističkom sistemu kako izvjesna obilježja sprege između izvršne i upravljačke funkcije kod čovjeka kao individualnog biološkog sistema, tako i sprege između ovih funkcija kakva se javlja u društvenim sistemima sa upravljačkom funkcijom odvojenom od izvršne. Ipak, ovaj samoupravni socijalistički sistem, predstavlja *kvalitativno novu kompoziciju*, s karakteristikama ponašanja različitim i u odnosu na prve i u odnosu na druge pomenute sisteme. Usled toga je i *problematika organizovanja funkcionisanja* ovog sistema specifična, s nizom preimućstava, ali i s nizom slabosti u odnosu na druge sisteme. Da navedemo samo neka od tih obilježja.

Čovjek, kao biološki sistem, u svojoj individualnoj aktivnosti, nosilac je i izvršne i upravljačke funkcije te individualne aktivnosti,

baš onako kao što je to i kolektiv u samoupravnim organizacijama udruženog rada. U tome svojstvu, on i jednu i drugu aktivnost (upravljanje, izvršenje) *simultano* obavlja bez oštrog razgraničenja između izvršne i upravljačke funkcije. Za razliku od ovoga, upravljačka i izvršna funkcija u kolektivu se obavljaju u *vremenskoj sukcesiji*. Ova *vremenska smjena* je *uslov* za pravilno obavljanje upravljačke funkcije iz dvojakog razloga: Prvo, zbog toga što se izvršna funkcija i u kolektivu *individualno* obavlja uz primjenu tehničke podjele rada. Nasuprot tome, upravljačka funkcija u kolektivu može *samo kolektivno* da se obavlja; njeno „individualiziranje“ najčešće znači uzurpaciju ili zloupotrebu samoupravljanja. Drugo, radnik kao samoupravljač trajno je u situaciji da donosi dvije vrste odluka: jedne su one kojima upravlja svojim individualnim radom u izvršnoj funkciji; druge su one kojima upravlja kolektivnim radom organizacije udruženog rada kao dijelom višeg sistema čiji je on podsistem. Ove dvije vrste odluka imaju različiti društveni značaj i različitu društvenu težinu. One, stoga, moraju biti jasno izdiferencirane: prve se donose individualno, druge kolektivno, prve simultano s izvršnim akcijama, druge u vremenskoj sukcesiji.

Ali, ova vremenska sukcesija ima i svoje nedostatke: kolektivno odlučivanje nije tako brzo kao individualno: ono produžuje ciklus ukupne aktivnosti (upravljačko-izvršne). U izvesnim sferama društvene djelatnosti (recimo, u nauci, u sudstvu) taj nedostatak i ne mora da ima odlučujuću težinu. U ekonomskoj sferi on može biti odlučujući. Pogotovu, kad samoupravni ekonomski sistem nastupa konkurentski prema drugim ekonomskim sistemima, onima u kojima je izvršeno odvajanje upravljačke od izvršne funkcije, a nosilac upravljanja je pojedinac (direktor).

U individualnoj ekonomskoj aktivnosti pojedinca, kao dijela biološkog sistema, rezultati te aktivnosti ostvaruju se na *njegovom nivou*, a to znači: ili na nivou pojedinca kao dijela biološkog sistema (zadovoljavanje ličnih potreba) ili na nivou organizacionog sistema bez podruštvljenih elemenata — sopstveni rad, sopstvena sredstva za proizvodnju, sopstveni proizvod. Za razliku od ovoga, kolektiv, u samoupravnom sistemu ekonomske organizacije udruženog rada, rezultate svoga rada ostvaruje na društvenom nivou, jer su *na društvenom nivou* izvršavani i procesi rada. Proizvod rada kolektiva se javlja kao *društveni proizvod*, dohodak koji ostvari, kao *društveni dohodak*. Ovo funkciju *samoupravljanja* čini znatno *složenijom* i znatno suptilnijom no što bi ona bila u jednom ekonomskom sistemu s istom tehnologijom, ali s individualnim upravljanjem. Ta složenost se ispoljava kroz interakcije između makroekonomskog i makrodruštvenog sistema, na jednoj strani, i sistema organizacija udruženog rada, koji deluju kao podsistemi tih makrosistema. Da bi samoupravljač efikasno odlučivao na nivou svoje organizacije udruženog rada, on mora poznavati problematiku tih makrosistema isto tako dobro kao što poznaje problematiku te svoje organizacije.

U odlučivanju o sopstvenoj aktivnosti radnik kao individualni biološki sistem, raspolaže znatno višim stepenom *informisanosti* od one kojom raspolaže kad odlučuje samoupravno u organizaciji udruženog rada. U prvom slučaju ta informisanost je adekvatna aktuelnoj problematici. On poznaje potencijal svoje aktivnosti, najčešće detaljno zna uslove pod kojima ta aktivnost treba da se obavi, što mu omogućuje realan izbor ciljeva i sopstvenih zadataka i sve to obezbeđuje realan rezultat aktivnosti. Za razliku od ovoga, kad samoupravno odlučuje o problematici svoje organizacije udruženog rada, ta problematika se rasprostire u širokom dijapazonu od radnog mjesta pa do najširih oblasti društvene aktivnosti. Društveni problemi, zahvaćeni ovako širokim kompleksom, zahtijevaju razne vrste stručnosti za adekvatno rešavanje. Radnik samoupravljač je, po pravilu, stručan samo za neke, samo za mali broj problema ove vrste iako i svi ostali u interakcijama društvenih zbivanja utiču na užu problematiku organizacije udruženog rada o kojoj treba da odlučuje radnik-samoupravljač. On zbog toga i ne može da raspolaže stručnim informacijama o takvim problemima, jer nije iz odgovarajuće struke. Zbog toga ni organizovano saznanje o tim problemima nije za njega adekvatan izvor informacija na osnovu kojih bi mogao efikasno i kompetentno da odlučuje. Zbog svega ovoga, njegove odluke u takvim pitanjima nose obilježje *amaterskog* odlučivanja. Efekat takvog odlučivanja je, po pravilu, manji od efekata profesionalnog odlučivanja.

Nedovoljna, odnosno neadekvatna, informisanost o širokom spektru problema o kojima radnik-samoupravljač treba da odlučuje, najčešće stvara potrebu za *stručnim štabom* (obično brojnim komisijama) s analitičkom ili i savjetodavnom funkcijom u službi samoupravljača. Taj *savjetnik* iz struke nije samoupravljač, ali njegov uticaj na samoupravljanje može biti vrlo velik; velik i u pozitivnom i u negativnom smislu, posmatran sa stanovišta društveno-političkih ciljeva samoupravljanja. Pozitivan u tom smislu što treba da *potmogne upravljačima* da u rešavanju naučnih i stručnih problema upravljanja *izbjegnu amatersko odlučivanje* i da samoupravne odluke donose na adekvatnom stručnom, odnosno naučnom, nivou. Negativan, u tom smislu što se ovaj savjetnik iz struke, koji nije upravljač, može vrlo lako pretvoriti u upravljača, postati menadžer i samoupravljanje svesti na formalnost.

Upravo, zbog ovoga dvojstva, jedan od ključnih problema samoupravljačke prakse je problem obezbijeđenja kompromisa između opasnosti da se *laicizira* sadržina upravljačkih odluka i opasnosti da se savjetnik iz struke ne pretvori u *profesionalnog menadžera* i time samoupravljanje svede na puku formu. Nauka sigurno ima rješenje za ovu dilemu. I to, vjerovatno, ne samo jedno rješenje. Ali, *organizaciona praksa*, na sadašnjem nivou svoje afirmisanosti, vjerovatno, nije u stanju da garantuje sprovođenje takvih rješenja u život. I sam ustavotvorac, odnosno zakonodavac, indirektno ovo

potvrđuje. U Ustavu od 1974. i u Zakonu o udruženom radu od 1976. predviđaju se slučajevi pravne zaštite *neotuđivih prava* samoupravljača.

2) ORGANIZOVANJE SOPSTVENE AKTIVNOSTI KAO NEOTUĐIVO PRAVO BROJ JEDAN

Ustav i Zakon garantuju radnicima u udruženom radu pravo da *sami organizuju svoj rad*. U socijalizmu se to pravo podrazumijeva samo po sebi. Nema oslobađanja čovjeka ako on ne može sopstvenom voljom da odlučuje o organizovanju svoga rada, kao svoje najznačajnije društvene manifestacije. Problem je politički vrlo jasan i u njegovom ovakvom rješenju ne može biti dileme. Takvo rješenje predstavlja istovremeno i veliki *psihološki stimulans*: pravo i sloboda odlučivanja o svom radu i njegovom organizovanju integralni je dio slobode ličnosti, ali i integralni dio *odgovornosti* ličnosti pred društvom za donijete odluke. Međutim, ovako zaštićeno pravo slobode ličnosti u postupcima odlučivanja (upravljanja) u praksi će samo *uslovno* imati pozitivno dejstvo: samo u slučaju ako sadržina ovih ovako slobodno donijetih poslovnih odluka od strane samoupravljača bude usmjeravala dinamiku sopstvene organizacije udruženog rada prema *maksimalnim ekonomskim efektima*, odnosno pozitivnim rezultatima reprodukcije. A ako to ne bude? U vezi s ovim, pred svakim radnikom, koji je najčešće realan analitičar, otvara se sledeća dilema: da li je bolja puna sloboda u slabom odlučivanju, ili ograničeno samoupravljačko pravo u ekonomski dobrom odlučivanju? U prvom slučaju rezultati aktivnosti biće srazmerno niski; u drugom slučaju oni će biti visoki; u prvom, imamo promašaj ili samo djelimično ostvarenje ciljeva aktivnosti konkretne organizacije. U ovoj dilemi i njenom rješavanju valja razlikovati dvije kategorije problema: problemi koji se rješavaju u okviru prostih sistema; i problemi čije se rješenje nalazi tek u okviru složenih i vrlo složenih sistema (RO, SOUR).

U prvu grupu problema spada najveći broj tekućih, operativnih, problema osnovne organizacije udruženog rada. Tu su i problemi uslova rada radnika ili grupe radnika. Zatim, problemi zaštite samoupravljačkih prava i interesa na nivou osnovne organizacije. Sve te probleme prosječni radnik u udruženom radu može kompetentno da rješava u postupku kolektivnog odlučivanja. U njihovom rješavanju je, prema tome, bez teškoća moguće obezbijediti punu sadržinu samoupravljanja.

Drugu grupu problema čine oni o kojima se samoupravno odlučuje na nivou složenih sistema. Tu su, prije svega, svi razvojni problemi; problemi agregiranja u više organizacione skupine od osnovnih organizacija; problemi samoupravnog sporazumijevanja i društvenog dogovaranja na višim nivoima; najzad, problemi zaštite samoupravnih prava na višim nivoima ostvarivanja tih prava. U

rješavanju ovih problema zaoštrava se dilema između laiciziranja samoupravljačkih odluka i kompetentnog naučno-stručnog, ali *menadžerskog*, njihovog rješavanja. Negativna je kako prevaga prve tako i prevaga druge solucije. Problem, međutim, zasada ostaje otvoren za samoupravnu praksu iako za njega ima naučnih rješenja. Pored ostalog, za njegovo uspješno rješavanje važno je, prije svega, premostiti put od naučnog rješenja svakog takvog problema do *popularne prezentacije* takvog rješenja običnom radniku. Nužno je da ta popularna prezentacija omogućuje da prosečni radnik-samoupravljač ne samo shvati već i da *prihvati* ponuđena naučna rješenja, da ih prihvati s autentičnim efektima tih rješenja, analizom njihovog značaja i težine, ali bez vulgarisanja. A sve ovo, najčešće, nije lako.

3) RASPOLAGANJE REZULTATIMA SOPSTVENE AKTIVNOSTI KAO NEOTUĐIVO PRAVO BROJ DVA

Još više društveno-političke logike ima u pravu radnika-samoupravljača da *odlučuje o plodovima* (rezultatima) svoga rada, o čijem organizovanju je takođe samostalno odlučivao i za koji je samoupravno preuzimao odgovornost. Ovo je ista ona logika koja važi za individualnog proizvođača: ako se za njega samo po sebi podrazumijeva da je *njegov*, ne samo zato što je on proizvođač toga proizvoda već i zato što je proizvod materijalizovani izraz *njegovog rada*, zašto to isto ne bi važilo i za kolektivnog proizvođača? I kod ovoga poslednjeg javljaju se oba navedena elementa samo u „kolektivnoj obradi“, umjesto individualne.

Pored ove navedene logike, treba ukazati na dvije karakteristike proizvoda (dohotka) u samoupravnoj organizaciji udruženog rada, po kojima se taj proizvod (dohodak) *kvalitativno* bitno razlikuje od proizvoda (dohotka) individualnog proizvođača:

Prvo, dohodak ostvaren u organizaciji udruženog rada je *društveno*, dok je kod individualnog proizvođača privatno proizveden; udruženi proizvođači su ga proizveli *društvenim sredstvima* za proizvodnju. I samo zbog toga, on je *društveni dohodak*. Još naglašeniji pečat društvenosti mu daje činjenica da je taj dohodak ostvaren na *makroekonomskom nivou* — kroz slobodnu razmenu rada raznih društvenih djelatnosti i uz *tržišnu razmjenu* raznih vrsta robe.

Drugo, *raspolaganje* društveno proizvedenim dohotkom od strane njegovih proizvođača (kolektiva) proizvodi dalekosežne *društvene efekte*: tim raspolaganjem se odlučuje o ličnoj potrošnji, zajedničkoj potrošnji na nivou organizacija udruženog rada, ali i na svima višim nivoima od toga, sve do zajedničke potrošnje na nivou federacije; odlučuje se i o *akumulaciji*, što znači o cjelokupnom budućem razvoju proizvodnih snaga. Drugim riječima, raspolaganje

rezultatima rada u organizacijama udruženog rada ima obilježje odlučivanja o *bitnim makrodruštvenim interesima*.

Zbog ovih dvaju bitnih obilježja društveno proizvedenog dohotka u organizacijama udruženog rada, s prvorazrednim makrodruštvenim efektima, taj dohodak se, po svome društvenom tretmanu, ne može tretirati kao dohodak individualnog proizvođača, iako je i on, u suštini, *proizvod svoga proizvođača*, odnosno rezultat isključivo njegovog materijalizovanog rada.

4) ELEMENTI IRACIONALNOSTI U JEDINSTVU IZVRŠNE I UPRAVLJAČKE FUNKCIJE

Neotuđivo pravo odlučivanja o organizovanju sopstvenog rada i o raspolaganju rezultatima toga rada zaštićeno je *neposrednim odlučivanjem radnika* u svakom konkretnom slučaju kad se radi o ovim pravima. To je maksimalan stepen garantovanja neotuđivosti tih prava: takva odlučivanja radnik ne može prenijeti na drugoga; ne može se ni odreći toga prava odlučivanja i kad bi želio. Međutim, ovaj stepen zaštite osnovnih samoupravljačkih prava praktično može da se obezbijedi samo u dosta uskim okvirima — u okvirima *osnovne organizacije* udruženog rada. Ona je po obimu — a time po broju članova kolektiva — takve veličine da ne isključuje tehničku mogućnost neposrednog glasanja i izjašnjavanja svakog radnika o bitnim samoupravljačkim pravima. To već nije slučaj s radnom organizacijom; još manje sa složenom organizacijom udruženog rada i drugim, višim, još složenijim oblicima samoupravnog agregiranja. Neposredno odlučivanje o bitnim pitanjima samoupravljanja na ovim nivoima tehnički je neizvodljivo. Pored toga, ono bi zahtijevalo srazmjerno mnogo vremena za pripremu, donošenje i sprovođenje akata upravljanja, što bi išlo na uštrb izvršne funkcije.

Ovi viši oblici samoupravnog udruživanja rada ne samo da nisu isključeni zbog nemogućnosti neposrednog odlučivanja, već su zakonski a i kroz praksu favorizovani. Bez njih bi ekonomije osnovnih organizacija udruženog rada bile *neracionalne*, što bi, u krajnjoj liniji, činilo neracionalnim i cijeli makroekonomski sistem. Uslijed toga, zakonodavac, iako dosledno zadržava neotuđivost osnovnih prava u samoupravljanju, ovdje omogućuje kompromis sa zahtjevima ekonomske racionalnosti u privrednoj praksi, dozvoljava udruživanje rada na višim i složenim nivoima, a problem mehanizma samoupravljanja u takvim slučajevima rješava delegatskim sistemom.

Navedenih nekoliko ključnih pozicija samoupravljanja u privredi, kako onih kojima se zaštićuju osnovna prava samoupravljanja tako i onih kojima se unose korektivi u ta prava da bi se obezbijedili interesi ekonomske racionalnosti, govore o svojoj složenosti ove

problematike. Optimalna rješenja tu, sigurno, nije lako naći. Ali, njih valja tražiti na liniji kompromisa između kategoričnog zahtjeva za obezbjeđenje osnovnih samoupravljačkih prava, na jednoj strani, i zahtjeva za postizanjem maksimalnog nivoa ekonomske racionalnosti, na drugoj strani. Rješenja koja takvi kompromisi daju, po svojoj sadržini, nijesu idealna, već kompromisna. Kroz njih, u većoj ili manjoj mjeri, dolaze do izražaja pojave koje predstavljaju *snagu*, ali, istovremeno, u sebi kriju i *klicu slabosti samoupravnih produkcionih odnosa*. U narednom izlaganju navodimo samo neke, najizraženije, od takvih pojava.

5) DEMOKRATIČNOST I ODGOVORNOST

Van svake sumnje je to da *neposredno odlučivanje* u bitnim pitanjima rada i rezultata rada — a time i o samim produkcionim odnosima — predstavlja *vrhunski stupanj* demokratičnosti koja se ovim uspostavlja između udruženih radnika. I to ne samo u smislu građanski shvaćene demokratije, već i u punom smislu ekonomske podloge (infrastrukture) te demokratije. Takav načelan zaključak omogućuje da se iz njega izvede niz drugih logičnih, opet pozitivnih, zaključaka: osjećanje jednakosti s ostalima ne može a da ne razvija volju za radom, savjesnost, zalaganje, požrtvovanost itd. Drugim riječima, *sprovođenjem principa demokratičnosti*, u udruženi rad se unosi naj snažniji instrument moralne stimulacije koja bi trebalo da obezbijedi najviši stepen radne efikasnosti. Ali, *teorijsko* formulisanje tog principa, njegovo *normativno* propisivanje i propisivanje obaveze primjene, još uvijek *ne znači* i njegovo *sprovođenje* u praksi. Između normativnog rješenja i praktičnog ostvarenja toga rješenja, može da se javi velika disonantnost. Po pravilu, ukoliko je normativno rješenje bliže idealnom rješenju, utoliko je njegovo praktično sprovođenje dalje od zadovoljavajućeg sprovođenja.

Uzroci raskoraka između normativne demokratičnosti u samoupravljanju i praktičnog sprovođenja te demokratičnosti su brojni. Navodimo samo neke od onih koji su dosad najviše dolazili do izražaja.

Prvo, da bi se samoupravno neposredno odlučivanje u ekonomskim pitanjima i *efektivno ostvarivalo*, za to odlučivanje je potrebno adekvatno znanje i adekvatna informisanost. Ukoliko je niži nivo i jednog i drugog, utoliko je niža efikasnost u primjeni odluka donijetih na osnovu toga. Ona može biti i tako niska da dovede u pitanje društvenu cjelishodnost samoupravljanja u konkretnim slučajevima (prinudne uprave, sanacije, stečajevi).

Drugo, nepoznavanje problema i nedovoljna informisanost narušavaju samopouzdanje i pasiviziraju samoupravljača. U takvim slučajevima njegove odluke postaju formalne; faktički, one su od-

luke stručnog menadžera. Efekat takvog „samoupravljanja“ je gubljenje vremena da bi se odlučivalo o nečemu što je već drugi odlučio i time zadovoljile samoupravne forme.

Treće, kvalitativna strana sadržaja samoupravnih odluka najosetljivija je u pitanjima raspodjele dohotka i ličnog dohotka. Samoupravni akti kojima se ovo rješava predstavljaju značajan ispit pravičnosti i sprovođenja principa rada, odnosno principa doprinosa ostvarenju poslovnog uspjeha. Greške su ovdje neminovne, a svaka od njih demobilize. Kad one postanu masovne, ne samo da se time gubi stimulativnost samoupravnog akta, već on postaje *destimulativan*; nepravda se uvijek mnogo dublje doživljava nego osjećanje pravičnosti.

Odgovornost je druga komplementarna polovina sadržine svakog upravljanja. Upravljanje bez odgovornosti je anarhija. Nosilac funkcije upravljanja u načelu *sноси punu odgovornost* za svaki svoj akt upravljanja. Ta *odgovornost u samoupravljanju*, međutim, podliježe mnogim deformacijama. Prije svega, svaka od gore navedenih slabosti izaziva osjećanje smanjene odgovornosti. Tamo gdje su takve slabosti pomiješane sa nepravdom, osjećanje odgovornosti ne samo da može da iščezne, već može i da se zamijeni s nesavjesnošću. Pored toga, sâm samoupravljački koncept smanjuje stepen osjećanja odgovornosti. Narastanjem broja učesnika u organu kolektivnog odlučivanja (upravljanja), osjećanje odgovornosti se smanjuje po eksponencijalnoj krivi: kad odlučuje jedan, on je 100%-no odgovoran; ako dvojica odlučuju, osjećanje odgovornosti kod svakoga od njih biće manje od 50%; ako odlučuju četvorica, svaki od njih će osjećati, možda, svega 10% odgovornosti. U samoupravnom neposrednom odlučivanju postoji *samo moralna* odgovornost članova kolektiva koji se izjašnjavaju. Pravna ili materijalna odgovornost za njih se ne može sankcionisati, jer oni kao pojedinci ništa ne odlučuju; oni odlučuju kao kolektiv, ali kolektiv ne može biti kažnjen za pogriješne odluke. Jedina „sankcija“ zbog pogrešnih odluka je *poslovni neuspjeh*. On tereti sve članove kolektiva, ali to terećenje nije ni u kakvoj srazmeri sa stepenom odgovornosti koju je trebalo članovi kolektiva da preuzmu prilikom donošenja konkretnih poslovnih odluka.

6) SIMBIOZA: RADNIK — SREDSTVA ZA PROIZVODNJU

Udruženi rad *društvenim sredstvima za proizvodnju* ostvaruje idealnu simbiozu rada i sredstava. U njoj se radikalno *otklanja otuđenost* rada. Za otpočinjanje privredne aktivnosti, dovoljan je akt udruživanja rada društvenim sredstvima. S tim i takvim uslovima stvaranja i obezbijedivanja životne egzistencije zasnovane na radu ne mogu uopšte da se upoređuju ni uslovi u kapitalističkom ni uslovi u sistemu državnog socijalizma. Čak ni oni koji u kapitalizmu

postoje za kapitalističku klasu kao vladajuću. Kapitalist, da bi otpočeo privrednu aktivnost i proces oplođavanja kapitala, mora prethodno obezbijediti kapital. Kad je kapital aktivirao, on za cijelo vrijeme svoje aktivnosti snosi rizike za promašaje u visini, čak i preko uloženog kapitala.

Ali, ti povoljni uslovi otpočinjanja i razvijanja radne aktivnosti u samoupravnom socijalističkom sistemu imaju i svoje naličje. Društveni karakter sredstava za proizvodnju, do kojih udruženi rad srazmjerno lako dolazi, *umanjuju* njegovu *zainteresovanost* za racionalno angažovanje tih sredstava. Umanjuje se takođe i *zainteresovanost* za njihovo racionalno reprodukovanje, čak i za reprodukovanje uopšte. Zatim, što ima izezetno veliku težinu, ovako angažovana društvena sredstva ne mogu da posluže kao *sankcija* protiv udruženog rada u slučaju promašaja u poslovanju. Ako su promašaji širokih razmjera, oni mogu dovesti i do likvidiranja konkretne organizacije, a udruženi rad te organizacije zadržava iste mogućnosti za udruživanje sa drugima kao i svi ostali radnici.

7) DOHODAK KAO STIMULATIV

Dohodak je prirodni izraz ekonomski objektiviziranog položaja udruženog rada u robno-novčanoj privredi. U njegovom ostvarivanju taj rad je, istovremeno, nosilac proizvodne, upravljačke i razvojne funkcije. Njegova *zainteresovanost* za uvećavanje dohotka je potpuna. U njegovoj radnoj aktivnosti, društveno su *potpuno obezbeđeni uslovi* za maksimalno ispoljavanje te *zainteresovanosti* kako kad je u pitanju *proizvodnja* tako i *upravljanje* kao i *razvoj*. Međutim — opet jedno, međutim — najčešće i jedna i druga i treća ova funkcija obavljaju se na nivou ispod objektivno mogućeg. I pored *zainteresovanosti* za *maksimiziranje* dohotka *vršenjem ovih funkcija*, pokazuje se da on nije dovoljno stimulativan instrument u tome smislu. Zbog čega?

Analogija s kapitalističkim sistemom u stanju je da, bar delimično, osvijetli, ako ne i objasni, problem. Kapitalist maksimizira svoj individualni profit kroz nepoštednu borbu s *konkurentima*. Pokleknuti u toj borbi, znači rizikovati — ili čak i izgubiti — i ekonomsku aktivnost i kapital koji njoj služi. *Konkurencija* u samoupravnim socijalističkim uslovima ni iz daleka nema tu oštrinu. Mnoge organizacije — da ne kažemo sve — suočene s konkurentima, nalaze se pred alternativom voditi konkurentsku borbu i kroz nju povećavati individualni dohodak, ili postupiti upravo suprotno — povećavati dohodak bez borbe — *dizanjem cijena*. Ovo poslednje je nesumnjivo neuporedivo lakše od prvoga. Po liniji manjeg otpora, izbor, po pravilu, pada na takvo rješenje. A kad ono dobije

široke razmjere, tada trend povećavanja cijena postaje objektivna nužnost: i oni koji u prvom talasu nijesu imali uslove za dizanje cijena, sada imaju i uslove i objektivno opravdanje.

8) LIČNI DOHODAK KAO STIMULATIV

Dosljedno sprovođenje *principa rada* trebalo bi da u udruženom radu obezbijedi vrlo visoku korelaciju između dinamike produktivnosti i dinamike ličnih dohodaka. Naš razvoj u proteklih 25 godina to ne potvrđuje: produktivnost je u tome vremenu nešto više no udvostručena; lični dohoci su povećani preko 120 puta. Razumije se, ova dva parametra ne mogu se izolovano posmatrati. Cijeli kompleks cijena tu treba uzeti u obzir. A u kompleksu cijena jedan od potkompleksa je inflacija. Sve je to zajedno doprinijelo ovakvom kretanju. Ono, međutim, jasno pokazuje da *kompleks cijena* igra sve dominantniju ulogu u procesu formiranja ličnih dohodaka na štetu kompleksa produktivnosti. A jačanjem te uloge, sve više se dovodi u pitanje princip rada, kao osnovni princip raspodjele dohotka.

Gdje leže uzroci ovakvih kretanja? To su, dobrim dijelom, isti oni uzroci koji *dohodak u cjelini* čine nedovoljno stimulativnim instrumentom, o čemu je bilo riječi u prethodnoj tački. Drugim dijelom, oni leže u mehanizmu razvoja i mehanizmu raspodjele dohotka na potrošnju i akumulaciju, o čemu će biti riječi u naredne dvije tačke.

9) POKRETAČKA SNAGA TEHNIČKOG RAZVOJA

Udruženi rad je pozvan da nosi *inicijativu tehničkog razvoja* — istraživačkog i realizatorskog. On je i materijalno i moralno *zainteresovan* za takav razvoj. Po pravilu, svjestan je te zainteresovanosti, a nisu mu strani ni putevi ni metode kojima to treba postići: nova tehnika će dići efikasnost (produktivnost) rada i time obezbijediti dopunski dohodak po jedinici rada; širenje kapaciteta će smanjiti relativne troškove i takođe doprinijeti povećanju dohotka po radniku, itd.

Ali, put ka novoj tehnici i razvoju proizvodnje nije lak, a ni uvjerljivo stimulativan. Na njemu treba savladati i iskušenja i prepreke da bi se došlo preko nove tehnike do ovih pozitivnih rezultata. Među prvim iskušenjima javlja se u procesu akumuliranja sredstava za tehnički razvoj, o čemu će biti riječi u narednoj tački. Jedna od krupnih prepreka je *neriješena trajna veza* između radnika u udruženom radu i materijalne osnove tehničkog razvoja za koju on treba da obezbijedi sredstva.

U odnosu na ovaj posljednji problem, komparacija s odgovarajućim odnosom u kapitalističkom sistemu može delimično doprinijeti

osvjetljavanju suštine problema. S akumulacijom, koju kapitalist izdvaja iz profita i ulaže u tehnički razvoj, on je životno povezan; na njoj se diže i s njom propada. Njeno preobraćanje u proizvodni kapital upravo mu omogućava to dizanje i uzrokuje eventualno propadanje. Ove neraskidive veze između radnika u udruženom radu i sredstava za proizvodnju, koja je on lično akumulirao, uopšte nema. On je udružio svoj rad s drugima na pretpostavci postojanja takvih sredstava. Društveni uslovi (samoupravni produkcionni odnosi) definitivno su otklonili otuđenost između njegovog rada i sredstava koja koristi u tom radu. Ali, on je i dalje ostao slobodan, sporazum o udruživanju može da raskine, čime raskida i vezu sa sredstvima, da novim udruživanjem zasniva nove odnose u udruženom radu i nove veze s drugim sredstvima. Cijena ove slobode se ispoljava u znatno slabijoj vezi između njega i sredstava no što je ona koja postoji između kapitaliste i njegovih sredstava. Ta oslabljena veza je istovremeno i *oslabljeni instrument stimulacije* tehničkog razvoja, uprkos logici korisnosti i uprkos materijalnoj zainteresovanosti za takav razvoj.

10) SUBJEKTIVNO ODMJERAVANJE POTREBNOG RADA I VIŠKA RADA

Jedna od najbitnijih razlika između kapitalističkih produkcionih odnosa i produkcionih odnosa u samoupravnom socijalističkom sistemu ispoljava se kroz društvene uslove formiranja ličnih dohoda i uslove akumuliranja sredstava za reprodukciju. U kapitalizmu su i najamnina i profit objektivno uslovljeni zakonima koji vladaju na tržištu rada i tržištu kapitala. Do granica objektivno maksimiziranog profita, kapitalist može, prema nahodanju, da akumulira. Ovo njegovo „nahodanje” takođe je dobrim dijelom objektivizirano: ako analiza uslova privređivanja nesumnjivo pokaže da će akumuliranjem i novim investiranjem ubrzati oplodavanje kapitala, on će akumulirati. To neće uticati na njegov životni standard, jer je on za date društvene uslove i ovako i onako obezbijeđen.

Sasvim drukčija je logika razmišljanja samoupravljača u udruženom radu: povećana akumulacija za budućnost obezbjeđuje viši budući životni standard, ali zahtijeva odricanje u sadašnjosti. U toj dilemi, manji, ali akutni, zahtjevi sadašnjosti često odnose prevagu nad perspektivnim obećanjima višeg životnog standarda u budućnosti. Tendencija kretanja odnosa između dinamike ličnih dohoda i dinamike akumulacije za protekle dvije decenije samo potvrđuje ovu filozofiju razmišljanja: kriva ličnih dohoda pokazuje stalnu tendenciju relativnog porasta, dok kriva akumulacije ispoljava suprotnu tendenciju — tendenciju stalnog relativnog opadanja.

11) POKRETAČKA SNAGA ZAPOSŁJAVANJA

S obzirom na to da su sredstva za proizvodnju društvena, *opšte-narodna*, svojina i da se udruživanje rada vrši na pretpostavci raspolaganja društvenim sredstvima za proizvodnju, problem zapošljavanja u samoupravnom socijalističkom sistemu ne postavlja se ni kao klasni ni kao tržišni problem. On je problem usklađenog razvoja *materijalne baze* za proizvodnju i *biološkog priraštaja* radnog naroda. Drugim riječima, problem prilagodljivosti *intenziteta akumulacije* biološkom priraštaju stanovništva: ako je akumulacija dovoljno intenzivna da obezbijedi potrebna sredstva za proizvodnju za nove radnike koji se prvi put uključuju u opšti društveni rad, problem *nezaposlenosti* time postaje *u načelu riješen*. Ali, samo u načelu.

Naime, novi radnici se prvi put uključuju u proizvodnju bilo preko postojećih organizacija udruženog rada, bilo preko novih, koje se tek osnivaju. I u jednom i u drugom slučaju, uz pretpostavku da se raspolaze dovoljnim sredstvima za proizvodnju, otvaraju se i drugi ništa manje značajni i složeni *problemi kvalitativne prirode*.

U postojećim organizacijama ispunjavaju se *objektivni uslovi* za prijem novog radnika ako se time dohodak po jedinici rada povećava. Od toga će imati koristi i dotadašnji a i novi radnici. Ako dohodak po jedinici rada ostaje na istom nivou, kolektiv je nezainteresovan za prijem novih radnika. A ako se s prijemom novih *dohodak* po jedinici rada treba da *smanji*, interes je postojećeg kolektiva da ne prima nove radnike. Interes je i društva da se pod tim uslovima ne širi proizvodnja.

Sprovođenje gornje relativno čiste računice s tri varijante u praksi se vrši mnogo teže no što na prvi pogled izgleda. Da bi novi radnik digao učinak i dohodak po jedinici rada, po pravilu, treba da je kvalifikovaniji od dotadašnjih. To ga tada predodređuje za zauzimanje radnog mjesta dotadašnjeg radnika i njegovo potiskivanje na manje kvalifikovano radno mjesto. Ovo izaziva otpor i zatvaranje kolektiva prema novim radnicima. Time se otvara *subjektivni problem zapošljavanja* i u onim slučajevima u kojima postoje objektivne pretpostavke za takvo zapošljavanje.

Uključivanje novih radnika preko *novih objekata* otvara probleme kompleksa razvoja, zapošljavanja, konkurencije i sl., i to ne samo na nivou tih objekata, već na nivou društveno-političkih zajednica sve do Federacije. Jedna od osnovnih objektivnih pretpostavki za nove objekte je da oni budu bar na *dotadašnjem nivou* ekonomske racionalnosti (produktivnosti, ekonomičnosti, rentabilnosti). U protivnom, spušta se opšti društveni ekonomski nivo. Međutim, često razni lokalni interesi, lokalne potrebe za zapošljavanjem viškova radne snage, neobaviještenosti o objektivnim društvenim uslovima privređivanja, nedovoljan uvid u raspoložive ka-

pacitete u konkretnoj grupaciji proizvodnje itd., imaju za rezultat pojavu neracionalnih proizvodnji, dupliranje kapaciteta, jednostranu proizvodnu orijentaciju i sl. Zapošljavanje pod takvim uslovima indirektno spušta opšti standard radnika, pored toga što privredu opterećuje nedozvoljeno visokim ulaganjima.

12) SNAGA I SANKCIJA TRŽIŠTA

U kapitalističkoj ekonomiji osnovni *regulator* društvene *reprodukcije* je *tržište*. U državnoj socijalističkoj ekonomiji *državni plan* je osnovni regulator društvene reprodukcije; tržište tu ima marginalnu ulogu. U *samoupravnom* socijalističkom *sistemu* i tržište i plan treba da imaju značajnu ulogu kao regulatori društvene reprodukcije: *plan*, trasiranjem osnovnih linija dugoročnog razvoja i postavljanjem osnovnih robno-novčanih proporcija u srednjeročnom i kratkoročnom razvoju; *tržište*, kao poluga za uspostavljanje adekvatnih odnosa između ponude i tražnje i kao jedan od glavnih instrumenata racionalne društvene reprodukcije. Ovo je, međutim, mnogo lakše načelno formulisati nego u praksi riješiti. Vjerovatno, ni jedno drugo ekonomsko područje u samoupravnom sistemu nije dosada otvorilo toliko krupnih neriješenih problema koliko ovo područje odnosa *plan — tržište*. Tu još nijesu ni teorijski dovoljno jasno sagledani problemi i date postavke za njihovo rješavanje. A i kad se to postigne, do njihovog normativnog rješavanja treba prevaliti dug i naporan put. I tada se tek otvaraju brojni operativni problemi sprovođenja teorijskih i normativnih rješenja u praksi.

Teško je dati, a još teže braniti, određena objašnjenja zbog čega se u ovom području već dugo tapka u mjestu. Ako se izvrši brižljiva analiza privrednog sistema i procesa njegovog razvoja, konstatovaće se da plana ima dosta; a i tržišta! Dobija se utisak da i jedno i drugo dominiraju! A kad se s ovom analizom uporedi odgovarajuća analiza privredne prakse u društvenim razmerama, doći će se do zaključka da „neplana“ ima još više; „netržišta“ još više! Za razliku od prvog zaključka, ovaj drugi upućuje na to da i plan igra podređenu ulogu, a i tržište. Na kraju, zaključuje se da se ne može ništa sa sigurnošću zaključiti!

Izgleda, ipak, da je suština problema u tome da plan kao organizovani mehanizam razmjene i raspodjele teško prihvata tržište kao stihijni mehanizam u ovoj funkciji društvene reprodukcije, i obrnuto. Uslijed toga, čak i „mala doza plana“ stvara veliki poremećaj u funkcionisanju tržišnog mehanizma, a „mala doza tržišta“ uzrokuje još veći poremećaj osnovnih smjernica plana. Ovo poslednje je dobrim dijelom, izgleda, potvrđeno našom dosadašnjom praksom, ali ne i dovoljno jasno sagledano da bi se na osnovu toga mogla predložiti čvršća rješenja za ovu unutrašnju kontrolu.

*
*   *
*

Pokušao sam, u 12 tačaka, da smjestim moja razmišljanja o snazi i slabostima samoupravnih produkcionih odnosa. Pri tome, bio sam svjestan (činjenice): prvo, da njima nisam iscrpio sve relevantne karakteristike (mogućnosti i ograničenja) samoupravljanja, kao produkcionog odnosa i, drugo, da su moja razmišljanja *moje istine*, koje to ne moraju biti za druge. Ne moraju to apsolutno biti ni za mene... Ja sam ih iznio pretpostavljajući da u ocjenama do kojih sam došao nisam usamljen. Ali, i zbog toga da pružim priliku za dijalog koji bi pokazao što je u mojim ocjenama prihvatljivo, što sumnjivo, a što ne može da izdrži naučni test.

Ako bih pokušao da ukupna razmišljanja o sistemu samoupravnih odnosa svedem na jedan zaključni, načelni, stav, onda bi on imao sljedeću fizionomiju:

— Samoupravni produkcionni odnos (samoupravna ekonomija), načelno, superioran je sistem (efikasniji) kako u odnosu na kapitalistički tako i u odnosu na socijalistički centralistički sistem. Superiornost je sadržana u činjenici da on više od oba sistema u pitanju sadrži *organizovane slobode* (ekonomske demokratije). U odnosu na kapitalistički sistem, on je superiorniji ne zbog više slobode, nego zbog više *organizovane* slobode (to postiže planskom funkcijom).

U odnosu na socijalistički centralistički sistem, on je superiorniji ne zbog toga što bi bio više organizovan sistem (jer to nije) nego zbog *više slobode*, koju, kao odnos sebi sadrži. Drugim riječima, samoupravna ekonomija, načelno, superiornija je od ekonomija u pitanju, zbog toga što otklanja njihove jednostranosti:

— superiornija od kapitalističke ekonomije za integralno prisutnu plansku funkciju (*organizovana sloboda*);

— superiornija od centralističke ekonomije socijalizma za integralno prisutnu tržišnu funkciju (*više slobode*).

U odnosu na prvi sistem, samoupravna ekonomija je *organizovana* ekonomija; u odnosu na drugi, ona je *slobodnija* ekonomija. To sve važi načelno i teorijski. U praksi, samoupravna ekonomija Jugoslavije još uvijek ubjedljivo ne dokazuje tu svoju superiornost. Još uvijek, u planskoj funkciji, ona je manje efikasna od socijalističke centralističke ekonomije; u tržišnoj funkciji — manje efikasna od kapitalističke ekonomije. A ukupni ekonomski efekti (obje funkcije) su takvi da nam ne daju mogućnost za kategoričku ocjenu.

Lično mislim da je period u kome se naša ekonomija razvijala kao samoupravna kratak, ili suviše kratak, da bi ta superiornost (ekonomska efikasnost) mogla da dođe do izražaja.

Mi jesmo socijalistička ekonomija — planska i tržišna. Planska, ali na način da veliko sovjetsko iskustvo i iskustva drugih socijalističkih zemalja ne možemo operativno da koristimo, ili ne mnogo.

Dakle, planska ekonomija koja traži i drugu pamet i drugačija iskustva (našu pamet i naše iskustvo) da bi bila uspješno vođena. Tržišna ekonomija, ali bitno drugačija od tržišne ekonomije kapitalizma. Operativno, ni velika iskustva te ekonomije ne možemo mnogo, ni bukvalno koristiti. Dakle, u organizovanju tržišne ekonomije potrebna su nam i nova znanja (naša) i druga iskustva (naša). Ni naša pamet, ni naša iskustva nijesu, niti mogu biti, toliko velika da bi isključivala mogućnost i lutanja i grešaka. Ali, lijepo je boriti se protiv njih; naročito, kada su to vlastita lutanja i vlastite greške...

Prof. dr. DUŠAN VUČEKOVIĆ

THE STRENGTH AND WEAKNESS OF SELF-MANAGING
RELATION OF PRODUCTION

Summary

Each economic system has its mechanisms by which it functions and develops. All social systems, economic especially, are very dynamic in the sense that they constantly change themselves and in that way they negate themselves. Each economic system, no matter how much it is once rationally constituted, contains and „rests“ upon contradictions which, in the long run, brings it to its collapse. It is clear, as the result of that collapse we have a new, socially more progressive and economically more rational system. Without that, there would be no history. In fact (the birth, development and perishing), it is that.

In the text we have attempted, by accepting the comparative scheme as a methodological concept, to say something: about the capitalist economic system, about the system of the state socialist economy and the self-government socialist system. We have attempted to underline some differences, to define some advantages and to emphasize some weaknesses and dangers that each of them contains. The title obliges us to deal mostly with the problems of our selfgovernment economic system.

On the pure theoretical plan there are serious arguments by which we can defend the thesis of the social and economic superiority of the self-government production relation.

Contrary to the free and atomized system of the capitalist production relations, which rests upon the profit as the aim function, and upon the anarchy, as a logical consequence, and contrary to a very rigid centralistic system of the state production relations, which rises the social or state interest to the absolute, we have a selfgovernment production relation, as a new formula of the social and economic organization of the society.

Since the selfgovernment production relation equally presupposes the presence of a plan (conscious projection of the future — socialism) and the presence of the market (elements with impersonal and rigorous arbitrage when the rationality of economic subjects is estimated), it is evident that it should exceed the one — sidedness of both systems of economic relations in practice:

- in the capitalist economic system market is the dominant mechanism which regulates the relations in reproduction: plan has a definite, but marginal function;

- in the state socialist system, plan is the ruling mechanism of the relations in reproduction; market has very small possibilities and plays a subordinate and a very reduced function;

- the selfgovernment socialist system does not discriminate. Both mechanismus (plan, market) are its immanent values. It is considered that the dichotomy plan or market, or: first plan, and then market, or vice versa, constructed the dilemma. Instead of it, both theoretically and normatively, the system equally and equally importantly, insists on both mechanisms. Probably, according to logic: there is no socialism without plan, but there is no selfgovernment without the economic autonomy of the economic subjects, and this does not exist without a relatively free market.

However, the selfgovernment economic system in practice still does not prove convincingly that it successfully prevails over the one — sidednesses of both economic systems. If the practice should prove its historical superiority, it must be:

- economically more efficient than capitalism in the planning function (effects), which the other lacks as a complex macro function, and

- economically more efficient than the state socialist economy in the market function (effects), which in this system can never have a serious responsibility.

Our practice still has not succeeded to prove this superiority: in the function of planning — our system is still less efficient than the state socialist one; in the market function — less efficient than the capitalist economic system. Naturally, it is much younger than them; and more complex than them, because we cannot use either of them operatively, nor the experiences of either of the two mentioned systems. In some aspects, they can't at all.

We have attempted to present our opinion about some essential points of the selfgovernment system. Though we are convinced that the conclusions we have come to are our truths about us, yet, we don't exclude the possibility that we make mistakes somewhere, or that we make mistakes completely. Especially in the part in which we have attempted to analyze the weaknesses (income, technical development, employment, needed labour and surplus of labour, etc.).

However, the selfgovernment system in which we live is my system, both rationally and emotionally. And that is why I have right on errors and mistakes. It has no right to be angry because of that. I hope so.

Проф. д-р ДУШАН ВУЧЕКОВИЧ

СЫЛА И СЛАБОСТЬ САМОУПРАВЛЕНЧЕСКОГО ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ОТНОШЕНИЯ

Резюме

Каждая экономическая система имеет свои механизмы при помощи которых функционирует и развивается. Все общественные системы, особенно экономические, весьма динамичны и в смысле непрерывного своего изменения и на этот способ негируют. Каждая экономическая система сколько ни была бы однажды рационального учреждена, содержит и „почивает“ на противоположностях, которые в конечном эффекте доводят до его уничтожения. Ясно, результатом того пропадения является новая, социально более прогрессирующая и экономически более рациональная система. Без этого не было бы истории. Это (рождение, развитие и пропадение) в самом деле она.

Мы в тексте попытались, принимая сравнительную схему как методический черновик, сказать что-нибудь: о капиталистическо-экономической системе, о системе государственно-социалистической экономики и о самоуправляющейся социалистической системе. Мы попытались подчеркнуть некоторые различия, уточнить некоторые преимущества и выделить некоторые слабости и опасности, которые содержит каждая из них.

Заглавление нас обязывало больше всего заниматься проблемой нашей самоуправляющейся экономической системой.

На типично теоретическом плане есть серьёзные аргументы при помощи которых можем защищать тезис о социальном и экономическом преимуществе самоуправляющегося производственного отношения.

Вопреки свободной и очень автоматизированной системы капиталистических производственных отношений, которые базируются на профите, как функции цели, и анархии, как логическом последствии, и вопреки очень рыгидной, централистической системы этатизированных производительных отношений, которые двигают общественный, относительно государственный интерес до абсолюта, имеет самоуправляющееся производственное отношение, как новую формулу социально-экономической организации общества.

Потому что самоуправляющееся производственное отношение одинаково претполагает присутствие плана (сознательная проекция будущего — социализм) и присутствие рынка (стихии со безлично острым арбитражом когда оценивает рациональность экономических субъектов) это очевидно что ему в практике превзойти однородности обеих систем экономических отношений:

— в капиталистическо-экономической системе рынок является доминирующим механизмом который регулирует отношения в воспроизводстве; план имеет определённую, но маргинальную функцию;

— в государственно-социалистической системе план является господствующим механизмом отношений в воспроизводстве; рынок имеет не-

большие возможности и играет зависимую и очень редуцированную функцию;

— система социалистического самоуправления не дискриминирует. Оба механизма (план, рынок) являются его иманентным ценностями. Он считает что дихотомия: план или рынок, или во первых план, а затем рынок или обратно, исконструированная дилема. Вместо её, и теоретически и нормативно, система однако равноправно и однако значайно, инсистирует на обеих механизмов. Вероятно, логически: социализма нет без плана, как ни самоуправления без экономической автономии хозяйственных субъектов, а этой (нет) без относительно свободного рынка.

Между тем, экономическая система самоуправления в практике ещё всегда не показывает убедительного успешного преодоления одностранностей обеих экономических систем. Если нужно практически доказать свою историческую супериорность (преимущество) он должен быть:

— экономически волее эффективным чем капитализм за запланированную функцию (её эффекты), которая етом, как комплексная макро функция, не хватает, и

— экономически эфикасное государственно-социалистической экономики для торговой функции (её эффекты), которая в этой системе не может иметь никогда серёзную ответственность.

Наша практика ещё не успела подтвердить этого преимущества: в запланированной функции — наша система ещё всегда менее эффективная чем государственно-социалистическая; в торговой функции — менее эффективная капиталистическо-экономической системы. Да, он моложе них, и сложнее них, так как нам оперативно опыты ни одного от упомянутых двух систем не могут много пользоваться. В некоторых аспектах — никак.

Мы старались презентировать наши размишления о некоторых существенных вопросах системы самоуправления. Хотя мы убеждены что выводы до которых мы дошли исследованием — наши истины о нас, хотя, не исключаем возможность что негде и ошибаемся, или ошибаемся совсем. Особенно в материале в котором мы попытались анализировать слабости (доход, техническое развитие, принятие на работу и прибавочный труд и др.).

Между тем, система самоуправления в которой я живу — это, и рационально и эмотивно, моя система. Из-за того имею право на заблуждение и ошибку. Ей (системе) не надо сердиться из-за того. Я надеюсь.